

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, שכאשר אדם הצטרע ונטמא, עליו להכריז על כך שיתרחקו ממנו: וְהִצְרִיעַ אֶשְׂרָאֵל הַנִּגַּע בְּגִדָיו יְהִי פָרְמִים וְרָאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל-שָׁפָם יַעֲטֶה וְטָמְאָו טָמֵא יִקְרָא". מפסוק זה גם לומדת הגמרא במסכת מועד קטן (ה"ע"א) שיש חובה לציין קברי מתים, כדי שכהנים לא יאהילו עליהם ויטמאו. ומפסוק זה למד הרמב"ם (עשה קיב) עיקרון כללי להרחקה מטומאה:

"והמצוה הקי"ב היא שצונו להיות המצורע ידוע לכל עד שיובדלו ממנו בני אדם והוא אמרו יתעלה וטמא טמא יקרא. וכבר באיתנו הקבלה ששאר טמאים גם כן חייבין לשום לעצמם הכרה עד שירחיקום בני אדם. ולשון ספרא (שם) טמא מת ובוכל נדה וכל המטמאין את האדם מנין תלמוד לומר וטמא טמא יקרא."

בעקבות ציווי התורה להזהיר מטומאה, נעסוק השבוע בדיני הרחקה מאיסורים. בדרך כלל כפי שראינו בעבר (דברים שנה א'), לא זו בלבד שחובה לעזור לאדם לא להיכשל באיסורים, אלא שצריך למחות בו אם הוא חוטא (בתנאים מסוימים). הפעם נעסוק בשאלה, האם ישנם מקרים חריגים בהם מותר להכשיל אדם בעבירה, וכמו הכוונת נוסע בשבת, כדי למזער את זמן הנסיעה שלו.

הלעיטהו לרשע וימות

האם צריך למנוע מרשע להיכשל באיסורים? נחלקו התנאים:

א. הגמרא במסכת בבא קמא (טו"ע"א) כותבת בשם חכמים, שבנוסף לקברים שהיו מסמנים בסיד כדי שהכהנים לא ייכשלו בטומאה בהליכה על גביהם, היו מסמנים גם את הפירות הנמצאים בשנה הרביעית (נטע רבעי), שלא יבואו בטעות לאוכלם, למרות שמי שיאכל אותם נקרא גזלן, שהרי יש איסור לקחת ללא רשות פירות נטע רבעי.

ב. רבן גמליאל חולק וסובר, שרק בשנה השביעית, כשהפירות מופקדים ומותר לכל אדם לאוכלם, יש לסמן את פירות הנטע רבעי, כך שהבאים לאכול יאכלו את שאר הפירות בהיתר. בשאר השנים לעומת זאת, שרק גנבים לוקחים ללא רשות פירות מהשדה - אין לסמן את אותן הפירות, 'והלעיטהו לרשע וימות' - אדרבה, שיאכל את האיסור וייכשל, וכך פסק הרמב"ם (מעשר שני ט, ז).

מקרה דומה של הלעטת הרשע, מובא במשנה במסכת דמאי (ג, ה) בשם רבי יוסי. רבי יוסי סובר (בניגוד לדעת תנא קמא), שאדם האוכל במסעדה בה הלקוח מביא את האוכל והמסעדה רק מבשלת בשבילו, אינו חייב לעשר את הפירות שנותן להם לבשל למרות שיש חשש שיגנבו ויחליפו בין הפירות שלהם לשלו, מכיוון שהלעיטהו לרשע וימות¹.

יישוב הרב פרנק

לכאורה דברי רבן גמליאל תמוהים, שהרי כפי שראינו בעבר (דברים שנה א') הגמרא במסכת ביצה (ל"ע"א) כותבת שמעיקר הדין יש חובה למחות בחוטאים, ואין למחות רק כשוודאי לא יקשיבו - אבל בוודאי שאין להכשילם בעבירות ואם כן מדוע נראה שיש סוג של מצווה ('הלעיטהו לרשע') להכשיל את החוטא?! **הרב פרנק** (יו"ד קכה) תירץ, שלמעשה גם במקרה זה בעצם מצילים את החוטא.

כיצד הגיע למסקנה זו? מסביר הרב פרנק שאמנם הגנב יעבור על איסור אכילת נטע רבעי בגלל שלא סימנו את הפירות, אבל מצד שני אותם פירות אינם שייכים לגמרי לבעלים (כי הם קדושים) - כך שלא יעבור על איסור גנבה. עדיף להלעיט את אותו רשע בפירות רבעי שאיסורם קל ולא לסמנם, ולגרום לכך שהגנב לא ילך לפרדס אחר ויעבור על איסור גנבה החמור יותר. ובלשונו:

"ומעתה דברי הרמב"ם מבוארים הדק היטב. דלרבן גמליאל אין לעשות תקנה לגזלן שלא יאכל, דגזל הוא איסור חמור משאר איסורין ותקנתו של ציון זה הוא קלקולו, דהרי זה מבריוח מן הקל שלא יאכל מרבעי וערלה שאין בהם דלא תגזול דלא תגזול וכל חיובי גזילה, ומכניסו לחמור שהוא איסור גזל, ולכן סבירא ליה דבשאר שני שבוע אין מצינין."

את הלשון "הלעיטהו לרשע וימות", ממנו משמע שיש עניין להכשיל את החוטא פירש, שהגמרא מדברת בלשון קללה. כלומר, אותו אדם חוטא ורשע, שיאכל את האיסורים הקלים 'עד שימות'. ראייה לכך הביא מהגמרא במסכת עבודה זרה (כ"ע"א) המתנסחת לגבי עשיית מילה באמצעות כותי בלשון 'מל והולך עד שתצא נשמתו', דהיינו בלשון קללה ולא בלשון איסור או הכשלה.

יישוב שאר האחרונים

רוב האחרונים סירבו לקבל את פירושו של הרב פרנק שלמעשה מצילים את החוטא מאיסור חמור, מכיוון שלא כך משמע מהלשון 'הלעיטהו לרשע'. כמו כן, טענתו שהגונב נטע רבעי אינו עובר על איסור גנבה בגלל קדושת הפירות ולכן עדיף שהגנב יאכל מעץ זה ולא מעץ אחר - אינה מוסכמת. לכן, כדי ליישב מדוע בכל זאת מותר להכשיל פה את הרשע, העלו מספר אפשרויות:

אפשרות ראשונה מופיעה בדברי **רבי שלמה איגר** (יו"ד קנא) שטען, שאין למנוע הכשלה באיסור, כאשר בכל מקרה החוטא מתכוון לחטוא. כלומר, כאשר אדם בא לחטוא ויש אפשרות להצילו לגמרי מהחטא, יש למנוע ממנו איסור. אבל בסוגיה של הלעיטהו לרשע וימות, גם אם יסמנו את הפירות הרי אותו גנב ילך למטע אחר ויגנוב, משום כך אין להצילו מהחטא הנוסף שיעשה.

אפשרות שנייה המצמצמת במעט את הכלל, מופיעה בדברי **החזון איש** (דמאי ח, ט), שלהכשיל אדם באופן אקטיבי ולתת לו מאכלות אסורות וכדומה - אסור. לעומת זאת, כאשר בעל העץ אינו מכשיל בפועל, והגנב הוא הבוחר לגנוב ולחטוא, האשמה עליו. הקושי בפירוש זה, שמהלשון הלעיטהו לרשע משמע שיש ממש מצווה להכשילו, ולא רק היתר, ובלשון החזון איש:

¹ בירושלמי מובא, שלמרות שרבן גמליאל כפי שראינו סובר שאומרים הלעיטהו לרשע, ייתכן שהוא אינו מודה לרבי יוסי, מכיוון שיש כלל שחבר (= אדם נאמן) אינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. פירוש נוסף למשנה בתוספות יום טוב, שגם תנא קמא סובר שאומרים הלעיטהו לרשע וימות, והסיבה שחובה לעשר את הפירות היא, שהמסעדן אינו מתכוון לגנוב, אלא אדרבה, לעזור ללקוח ולתת לו פירות טובים.

ומיהו אין זה סברא ועוד כשיציין יפרוש ויצילו, אלא טעמא רבן שמעון בן גמליאל דכל שנטול באיסור לא מקרי שאני מכשילו, שהרי הדבר מנוע מחמת איסור, והנוטל נוטל בלא הזמנתו של הבטלים. והא דאמר 'הלעיטהו' הוא לישנא בעלמא, שאינך זקוק למעשהו ולשקוד על הצלתו."

אפשרות שלישית, מופיעה בדברי המאירי (בבא קמא שם) והר"ש סרליאו (דמאי ג, ג) שכתבו, שאכן מותר להכשיל את החוטא בעבירה, וכפשט לשון הגמרא הלעיטהו לרשע וימות, וכן פסק הציץ אליעזר (טו, יח). מדוע אם כן לשיטתם, הגמרא במסכת ביצה כותבת שיש להפריש אדם מאיסורים, בעוד שכאן היא לא חוששת? בעקבות פירוש המשנה לרמב"ם חילק הציץ אליעזר:

כאשר מדובר באדם שאין לו עניין לחטוא, וחוטא רק בגלל שתקף אותו יצרו - אכן יש להצילו מהחטא במידת האפשר ועל כך דיברה הגמרא בביצה. לעומת זאת בסוגיה זו אותו אדם וודאי גנב, ואם לא יגנוב מעץ זה בגלל הנטע רבעי, יגנוב מעץ אחר. במקרה זה מניחים, שמכיוון שהוא חוטא באיסורים חמורים, אין לו בעיה גם לעבור על איסורים קלים - 'והלעיטהו לרשע וימות'.

להורות את הדרך

השלכה הלכתית אפשרית למחלוקת זו תהיה, האם יש להורות את הדרך לאדם הנוסע במכונית בשבת:

א. לפי הרב פרנק ככל הנראה יש להורות לו את הדרך, מכיוון שכפי שראינו הוא סובר, שגם במקרה של הלעיטהו לרשע וימות כוונת הגמרא לצמצם את כמות האיסורים של החוטא, ולא להגדילים (אמנם ייתכן שגם הוא יודה שאין להורות את הדרך, מכיוון שיש בכך חילול ה' וכדומה, אך זה מצד שיקול צדדי, ולא קשור לסוגיית הלעיטהו לרשע וימות).

ב. הציץ אליעזר (שם) על פי שיטתו לעיל סובר, שכאשר מדובר במומר לאותו הדבר, כגון מומר לנסיעה בשבת, אין חובה להראות לו את הדרך, ויש לומר הלעיטהו לרשע וימות, וכן עולה מדברי הרב וואזנר (שבט הלוי ב, א). עוד הוסיף הציץ אליעזר, שבעיה נוספת קיימת כאשר כן מראים את הדרך לחוטא, כי ייתכן שבכך מראים שאין בעיה במעשיו. ובלשונו:

"ובפרט שבנידוננו אשר בזה שירצה למעט ממנו החילול שבת, הוא צריך להראות לו הדרך אשר שם ימשיך לחלל את השבת, ולכן חוץ מה שיש לומר שאין דרך חבר בכך, הרי יש גם לחוש עוד שירגיל העברייני יותר בעבירה כשיראה שעוד מסייעין לו לעבור עבירה, וכדמצינו שכותב בדומה לזה בשו"ת יד יצחק חלק ב' סימן צה"י."

נראה שגם החזון איש יצעד בשיטה זו, מכיוון שכאמור, על אף שהוא צמצם את מושג הלעיטהו לרשע וימות רק למקרים בהם לא עושים פעולה אקטיבית להכשלת הרשע, הרי גם במקרה זה לא עושים פעולה אקטיבית להכשלתו, ורק מתעלמים משאלתו ומניחים לו לנסוע עוד מספר דקות לחינם (ועיין בתחומין כרך ז', במאמרו של הרב משה מלכה).

הסנדוויץ' המורעל

סוגיה נוספת, בה עלה ההקשר של הלעיטהו לרשע וימות, מופיעה בסוגיית 'הסנדוויץ' המורעל'. מסופר, שבאחד מבתי הספר, היה תלמיד שחבריו לכיתה התעמרו בו וגם גנבו לו את האוכל מהתיק. כדי לנקום במתעללים, החליט לשים אותו התלמיד רעל בסנדוויץ' שלו, ואכן דבר זה גרם שבהפסקת הצהריים, גנב הסנדוויץ' כמעט נחנק למוות. האם אותו תלמיד נהג כהוגן?

א. הרב זילברשטיין (פעמי יעקב, גליון מג) סבר, שהלכתית אכן היה מותר לעשות כך לאותו הגנב. ראשית טען, על אף שעונשו של הגנב אינו מוות מכל מקום התלמיד לא הרג אותו בידיים. הוא שם רעל בסנדוויץ' שלו, ואין זו אשמתו שאותו שהילד השני גנב לו את הסנדוויץ'. בדומה לכך מותר לרופף חבלי כביסה, גם אם יודעים שגנב יטפס עליהם.

ראייה לטענה זו הביא מדרך ארץ רבה (פרק ה') שם מסופר, שרבי יהושע אירח אדם ואף נתן לו מקום לישון בעליית הגג. רבי יהושע לא סמך לגמרי על אותו אדם, ולכן הסיר את הסולם המוביל לעלייה, באופן זה אם אותו אדם ינסה לגנוב באמצע הלילה, לא ישים לב שנלקח הסולם ויפול, וכך אכן קרה. מוכח שאם הגנב מכשיל עצמו, אין בכך בעיה. עוד הוסיף, שדברים אלו מסתדרים על פי דברי החזון איש, שכוונת הלעיטהו לרשע וימות היא שאם אדם חוטא מיוזמתו, אין צורך להצילו, ובלשונו:

"מבואר בדברי החזון איש, דגנב העושה מעשה שהוא מנוע מלעשותו בגלל האיסור, אין אנו אחראים על מעשהו, ואין לנו לשקוד על הצלתו. ודברינו תאומים לדברי החזון איש הללו. ולסיכום, אין חשש בהכנסת רעל בכריך, והגנב הוא הממית עצמו."

ב. לא מעט פוסקים וביניהם הרב אשר וויס חלקו על דברי הרב זילברשטיין וסברו, שאין היתר לשים סנדוויץ' עם רעל כדי שגנב יאכל אותו וימות, ונראה לומר שהמושג הלעיטהו לרשע וימות כלל לא שייך לכאן. מושג זה שייך במקרה בו נותנים לאדם להיכשל בעבירות, ואין לכך שום קשר לפגיעה גופנית בו. את הראייה מדברי דרך ארץ רבה אפשר לדחות במספר דרכים:

ראשית, ייתכן ששם לא הייתה כוונת רבי יהושע להפיל את הגנב במקרה בו יתכוון לגנוב, אלא שהגנב ישים לב שאין סולם וימנע לרדת. **שנית**, ייתכן שכאשר רבי יהושע הוריד את הסולם, גם אם למעשה כוונתו הייתה שהגנב ייפול, מכל מקום הוא לא התכוון להורגו - מה שאין כן בסנדוויץ' המורעל.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...

² בעבר ראינו (ויצא שנה א), שלדעת העקדת יצחק ואחרונים רבים בעקבותיו, אם ציבור חוטא בעבירה חמורה, אין להתיר לו עבירה קלה על מנת שיפסיק לעבור את העבירה החמורה (למשל להתיר ללכת לפרצות גויות, ולא ליהודיות נשואות), מכיוון שחטא שנעשה בהסכמת הציבור חמור יותר. אמנם נראה שאין לצרף שיקול זה לאיסור להורות לנהג את הדרך, כיוון שלא מדובר כאן בהתרה של בית דין, אלא במעשה של אדם פרטי.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com